

Тема № 1. Види банків та порядок їх створення в Україні.

- 1. Сучасна банківська система України. Характеристика банку як важливого елемента банківської системи. Види комерційних банків.*
- 2. Принципи діяльності комерційного банку. Сутність, основні принципи організації банківських послуг та операцій, їх класифікація.*
- 3. Порядок реєстрації комерційного банку. Пакет документів для реєстрації банку.*
- 4. Ліцензування банківської діяльності. Операції, що підлягають ліцензуванню.*

1. Сучасна банківська система України: Характеристика банку як важливого елемента банківської системи. Види комерційних банків.

Банківська система - це сукупність взаємопов'язаних банків, законодавчо визнана і чітко структурована. Є два типи побудови банківської системи:

- однорівнева – передбачає горизонтальні зв'язки між банками (трапляється в тоталітарних державах);
- дворівнева – на верхньому рівні стоїть центральний банк як емісійний центр, банк банків і уряду, на нижньому рівні - банківські установи (трапляється в ринкових державах).

Банківська система України незалежної держави, прагне до створення розвинутої ринкової економіки, *є дворівневою*. До першого рівня належить Національний банк, що являє собою "банк банків", центральний банк країни, що здійснює емісійну та грошово-кредитну політику у державі, організує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому, а до другого - система комерційних банків, що безпосередньо здійснюють обслуговування фізичних та юридичних осіб.

Формування банківської системи України розпочалось 1991 року з ухваленням Закону України "Про банки і банківську діяльність" від 20 березня 1991 року.

Розвиток української банківської системи можна розбити на декілька етапів:

- 1-й етап - 1991 р. - 1-ше півріччя 1992-го - формування дворівневої банківської системи. У 1992 р. Україна отримала свою першу з часу проголошення незалежності власну грошову одиницю — карбованець;
- 2-й етап - 1992-1993 рр. - розвиток системи в умовах становлення економічного суверенітету. Кінець 1992 року ознаменувався урядовою кризою. Попри це банки вистояли й продовжували розвиватися. Після реорганізації колишніх державних банків у приватні почали утворюватися банки «другої хвилі» ;
- 3-й етап - 1994-1996 рр. - розвиток системи в умовах монетарних реформ. У 1995 р. банки починають вільно працювати на міжбанківському валютному ринку. Банківська система продовжує формуватися попри всі негативні явища. В Україні бурхливо йдуть інфляційні процеси. Громадяни України стають «мільйонерами». За 1995 р. інфляція становила 282 %. Це майже вдвічі менше, ніж у 1994 р. Разом із зменшенням темпів інфляції почалося масове

банкрутство банків, що будували стратегію на зростанні цін. У 1994 р. було ліквідовано 11 банків. У 1995 р. збанкрутували ще 20 банківських установ. У вересні 1996 року було введено в обіг національну грошову одиницю - гривню. Розпочався період стабілізації фінансової системи держави;

- 4-й етап - 1997-1998 рр. - розвиток системи в умовах введення національної грошової одиниці, але поглиблення економічної кризи в державі 1998 рік фінансової кризи в Україні. Девальвація гривні ;
- 5-й етап - 1999-2006 рр. - розвиток системи в умовах поступового економічного зростання. У 2002-2006 роках розвиток банківської системи набув помітного прискорення, випередивши темпи зростання інших секторів економіки
- 6-й етап 2006- по сьогоднішній день - на сучасному етапі розвитку Україна переживає складний період, пов'язаний із спадом національної економіки. Не залишилися осторонь від економічних потрясінь і банки, загальна кількість яких за останні два роки зменшилася із 180 на початок 2014 р. до 117 станом на 1 травня 2016 р., що становить близько 30%. Очевидно, що за таких несприятливих умов виникає нагальна потреба підтримки національної банківської системи

У Законі України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 року визначено, що **банк** – юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати в сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Метою діяльності банку як комерційної установи є одержання максимального прибутку за мінімізації ризиків.

Функції банків - це ті категорії, які властиві постійно кожному банку, незалежно від видів операцій, що здійснюються ними на даний час. Отже, банки виконують такі три функції:

- трансформаційну – трансформація ризиків, строків, обсягів, просторова трансформація;
- емісійну - створення додаткових платіжних засобів і спрямування їх в оборот або вилучення їх з обороту. Пояснюється емісійна функція банків через дію грошово-кредитного мультиплікатора, який показує, скільки коштів може бути введено у грошовий оборот банківською системою на кожну одиницю початково-залучених коштів;
- стабілізаційну. Ця функція банків пов'язана з ризиковістю їх комерційної діяльності, основаної на залученні чужих грошей.

Законом України «Про банки і банківську діяльність» визначено, що **комерційний банк** - це установа, функцією якої є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове і розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій.

Комерційні банки класифікуються за різними критеріями:

- **За формою власності комерційні** банки поділяються на державні і колективні (акціонерні товариства відкритого типу та кооперативні).

- *Залежно від наявності філій* комерційні банки можна кваліфікувати на філійні та безфілійні.
- *За колом операцій, що ними виконуються* банки поділяються на універсальні та спеціалізовані.

Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій. Банк набуває статусу спеціалізованого банку в разі якщо більше ніж 50% його активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку в разі, якщо більше ніж 50% його пасивів є вкладками фізичних осіб.

Універсальні банки виконують широкий спектр операцій та охоплюють багато секторів фінансового ринку. В Україні більшість банків універсальні

- *За територіальною ознакою* КБ можуть бути міжнародні (обслуговують клієнтів в різних країнах), національні (функціонують в межах однієї країни), місцеві (обслуговують певний регіон країни).
- *За належністю капіталу* КБ бувають національні, іноземні і спільні
-

2. Принципи діяльності комерційного банку. Сутність, основні принципи організації банківських послуг та операцій, їх класифікація.

Комерційні банки є суб'єктами підприємницької діяльності та функціонують згідно з такими **принципами**:

1. *Комерційний розрахунок: доходи покривають витрати*, безпосередньою метою діяльності є отримання прибутку при розумному ризику. Основним джерелом прибутку є банківський процент. Першоосновою процента є різниця між сумою процентів, отриманих за надані банком кредити і виплачених по внесках клієнтів депозитах.
2. *Автономія*: банки отримали право самостійно здійснювати ціноутворення банківських продуктів у межах діючих обмежень, тобто самостійно встановлюють відсоткові ставки за депозитами та кредитами, розміри тарифів на розрахунково-касове обслуговування тощо.
3. *Самоуправління*: банки самостійно визначають стратегію і тактику свого розвитку, своєї діяльності без втручання держави.
4. *Банківська комерція*. Комерційні банки належать до категорії підприємств - фінансових посередників і працюють за принципом: «Подешевше купити - по дорожче продати». Виходячи з цього банк з повним правом можна назвати спекулятивним підприємством. Від того наскільки успішно «спекулює» банк, залежить його дохідність та ефективність діяльності.
5. *Всі гроші, всі ресурси банку повинні максимально працювати*. З позиції комерції не повинно бути ресурсів, які даремно лежать. Реальність однак така, що якась частина коштів знаходиться в резервах, обертається повільно, або не обертається зовсім. З позиції бізнесу це не природно, тому завжди корисно знати, що прибуток тим вищий, чим вища частка кредитів по відношенню до банківських резервів.
6. Банківська комерція повинна діяти за принципом - *все для клієнта*. Це означає, що банк несе повну відповідальність за клієнта, забезпечує його прибуток. На перший погляд здається, що даний принцип не узгоджується з принципом дохідності самого банку. Разом з тим ніякого протиріччя між цими принципами не існує. На практиці все повинно бути на взаємовигідній основі: перш за все прибуток клієнта, а потім прибуток банку.

Операція банку - це певний вид роботи в даний момент часу.

Основні банківські операції - залучення тимчасово вільних коштів, надання кредитів і створення на цій основі нових платіжних засобів, розрахунково-касове обслуговування своїх клієнтів.

Банк має право надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування).

Банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг.

До банківських послуг належать:

- 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;
- 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик (кредитні операції);

Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також діяльність щодо:

- 1) інвестицій;
- 2) випуску власних цінних паперів;
- 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей;
- 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;
- 5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей;
- 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);
- 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

Банк здійснює діяльність, надає банківські та інші фінансові послуги в національній валюті, а за наявності відповідної ліцензії Національного банку України - в іноземній валюті.

Виходячи *із функціонального призначення банку*, його операції поділяють на *пасивні, активні, комісійні (активно-пасивні)*.

За допомогою *пасивних операцій* банки формують свої ресурси.

Сутність активних операцій - розміщення цих ресурсів задля одержання доходів, створення додаткових платіжних засобів.

Комісійні операції - це операції банків за дорученням клієнтів за комісійну плату:

- із розрахунково-касового обслуговування клієнтів (внутрішнього і міжнародного);
- торговельно-комісійного обслуговування на ринку цінних паперів" валютному ринку, ринку металів;
- трастове та консультаційне обслуговування клієнтів тощо. Є й інші критерії класифікації банківських операцій.

Відповідно до специфіки банківської діяльності операції поділяють:

- *на традиційні;*
- *нетрадиційні.*

3. Порядок реєстрації комерційного банку. Паке́т документів для реєстрації банку.

Банки України сьогодні створюються у формі акціонерного товариства відкритого типу або кооперативного банку.

Учасниками банку можуть бути:

- юридичні та фізичні особи - резиденти та нерезиденти,
- держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів.

Не можуть бути учасниками банку об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації, юридичні особи, в яких банк має істотну участь.

Для створення банківської установи скликається ініціативна група з учасників банку, яка вирішує всі організаційні питання.

Статутний капітал банку формується за рахунок грошових внесків у гривнях резидентами України і у вільно конвертованій валюті – нерезидентами. Кошти перераховуються лише з власних поточних рахунків юридичних та фізичних осіб або вносяться фізичними особами готівкою.

Статутний капітал банку не повинен формуватися за рахунок коштів, джерела походження яких не підтверджені, за рахунок бюджетних коштів і банківських металів.

Кошти для формування статутного капіталу новоствореного банку акумулюються учасниками банку на накопичувальному рахунку, що відкривається в територіальному управлінні НБУ за місцем створення банку. Ініціативна група перераховує кошти в розмірі підписного капіталу, що визначений в установчому договорі, але не нижче від розміру, передбаченого чинним законодавством України.

Новостворений банк вноситься до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) та отримує відповідне свідоцтво.

Банки незалежно від місця розташування та територіального характеру діяльності, зобов'язані проходити реєстрацію у Реєстрі юридичних і фізичних осіб, а також в НБУ. Саме з моменту реєстрації банку НБУ в Державному реєстрі банків вважається створеним та набуває статусу ЮО.

Власники істотної часті у банку повинні мати бездоганну ділову репутацію та задовільний фінансовий стан.

Істотна участь - пряме або опосередковане, самостійно або спільно з іншими особами володіння 10 і більше відсотками статутного капіталу або права голосу придбаних акцій (паїв) юридичної особи або незалежна від формального володіння можливість вирішального впливу на керівництво чи діяльність юридичної особи

Ділова репутація - сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про професійні та управлінські здібності такої особи, її порядність та відповідність її діяльності вимогам закону

Найменування банку

Банк має повне і скорочене офіційні найменування українською та іноземними мовами. Найменування банку має містити слово "банк", а також вказівку на організаційно-правову форму банку.

Банк має печатку зі своїм повним офіційним найменуванням.

Слово "банк" та похідні від нього дозволяється використовувати у назві лише тим юридичним особам, які зареєстровані НБУ як банк і мають банківську ліцензію.

Не дозволяється використовувати для найменування банку назву, яка повторює вже існуючу назву іншого банку або вводить в оману щодо видів діяльності, які здійснює банк. Вживання у найменуванні банку слів "Україна", "державний", "центральний", "національний" та похідних від них можливе лише за згодою Національного банку України.

Статут банку обов'язково має містити інформацію про:

- 1) найменування банку;
- 2) його місцезнаходження;
- 3) організаційно-правову форму;
- 4) види діяльності, які має намір здійснювати банк;
- 5) розмір та порядок формування статутного капіталу банку, види акцій банку, їх номінальну вартість, форми випуску акцій (документарна або бездокументарна), кількість акцій, що купуються акціонерами;
- 6) структуру управління банком, органи управління, їх компетенцію та порядок прийняття рішень;
- 7) порядок реорганізації та ліквідації банку
- 8) порядок внесення змін та доповнень до статуту банку;
- 9) розмір та порядок утворення резервів та інших загальних фондів банку;
- 10) порядок розподілу прибутків та покриття збитків;
- 11) положення про аудиторську перевірку банку;
- 12) положення про органи внутрішнього аудиту банку.

Рішення про внесення змін до статуту банку набирає сили з моменту реєстрації таких змін НБУ.

Державна реєстрація банків

Державна реєстрація банків здійснюється НБУ відповідно до вимог Закону та нормативно-правових актів НБУ.

Уповноважені засновниками банку особи подають Національному банку України для державної реєстрації такі документи:

- 1) протоколи зборів засновників та установчих зборів, договір про створення банку або рішення про створення державного банку;
- 2) статут банку;
- 3) копії документів, визначених Національним банком України, необхідних для ідентифікації самого засновника та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю у банку;
- 4) документи, визначені Національним банком України, що дають змогу зробити висновок про:
 - ділову репутацію самого засновника, а для засновника - юридичної особи також і членів виконавчого органу та/або наглядової ради та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю в особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність;
 - фінансовий стан засновника - юридичної особи, а також про майновий стан засновника - фізичної особи;

- наявність у засновника достатньої кількості власних коштів для здійснення заявленого внеску до статутного капіталу, джерела походження таких коштів;
- 5) документи, що засвідчують повну сплату засновниками внесків до статутного капіталу;
- 6) відомості про структуру власності самої юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та засновника, що набуває істотної участі в ній, відповідно до вимог Національного банку України;
- 7) відомості за формою, встановленою Національним банком України, про асоційованих осіб засновника - фізичної особи;
- 8) відомості за формою, встановленою Національним банком України, про юридичних осіб, у яких засновник - фізична особа є керівником та/або контролером;
- 9) копію тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;
- 10) висновок Антимонопольного комітету України у випадках, передбачених законодавством України;
- 11) копію платіжного документа про внесення плати за погодження статуту банку, розмір якої встановлюється Національним банком України.

Національний банк України у тижневий термін з дати подання документів для державної реєстрації банку відкриває тимчасовий рахунок для накопичення підписних внесків засновників та інших учасників банку.

Рішення про державну реєстрацію банку або про відмову в державній реєстрації банку приймається НБУ не пізніше тримісячного строку з моменту подання повного пакета документів, зазначених у цій статті.

НБУ може вимагати від заявника виправлення недоліків у поданих документах.

Реєстрація банків здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків, після чого банк набуває статусу юридичної особи.

НБУ видає банку свідоцтво про його державну реєстрацію за встановленою ним формою. Підстави для відмови в державній реєстрації

Національний банк України може відмовити в державній реєстрації банку у разі, якщо:

- 1) подано неповний пакет документів, необхідних для погодження статуту;

- 2) документи містять недостовірну інформацію;

- 3) документи не відповідають вимогам законів України чи нормативно-правових актів Національного банку України;

- 4) ділова репутація або фінансовий стан засновника, а для засновника - юридичної особи і членів її виконавчого органу та/або наглядової ради та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю в банку, не відповідає вимогам, встановленим Національним банком України;

- 5) засновник не має власних коштів для здійснення заявленого внеску до статутного капіталу;

- 6) структура власності самої юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та/або засновника, що набуває істотної участі, не відповідає вимогам щодо її прозорості, встановленим Національним банком України;

- 7) не надано документи, що підтверджують наявність сплаченого статутного капіталу юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність.

4. Ліцензування банківської діяльності. Операції, що підлягають ліцензуванню. сам

Банк має право здійснювати банківську діяльність тільки після отримання банківської ліцензії.

Банківська ліцензія - документ, який видається Національним банком України в порядку і на умовах, визначених у Законі, на підставі якого банки та філії іноземних банків мають право здійснювати банківську діяльність

Без отримання банківської ліцензії не дозволяється здійснювати одночасно діяльність по залученню вкладів та інших коштів, що підлягають поверненню, і наданню кредитів, а також вести рахунки. Особи, винні у здійсненні банківської діяльності без банківської ліцензії, несуть кримінальну, цивільну чи адміністративну відповідальність згідно із законами України.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, для отримання банківської ліцензії подає Національному банку України разом із заявою про видачу банківської ліцензії такі документи:

1) копію статуту з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи;

2) копії зареєстрованого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій та свідоцтва про реєстрацію випуску акцій (для банку, що створюється у формі публічного акціонерного товариства);

3) відомості про кількісний склад спостережної ради, правління, ревізійної комісії;

4) відомості за формою, визначеною Національним банком України, що дають змогу зробити висновок про:

- наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління, у тому числі голови правління, їх професійну придатність та ділову репутацію;
- професійну придатність головного бухгалтера та керівника підрозділу внутрішнього аудиту;
- ділову репутацію членів спостережної ради, головного бухгалтера та керівника підрозділу внутрішнього аудиту;
- наявність організаційної структури та відповідних спеціалістів, необхідних для забезпечення надання банківських та інших фінансових послуг, банківського обладнання, комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, приміщень, що відповідають вимогам, встановленим Національним банком України;

5) копії внутрішніх положень банку, що регламентують надання банківських та інших фінансових послуг, визначають порядок здійснення внутрішнього контролю та процедуру управління ризиками;

6) бізнес-план на три роки, складений згідно з вимогами, встановленими Національним банком України;

7) копію платіжного документа про внесення плати за видачу банківської ліцензії, розмір якої встановлюється Національним банком України.

НБУ може відмовити у наданні ліцензії, якщо зазначені умови не виконані банком протягом одного року з дати державної реєстрації банку. В такому разі державна реєстрація банку скасовується і банк ліквідується.

Рішення про надання банківської ліцензії чи про відмову у її наданні приймається Національним банком України протягом одного місяця з дня отримання повного пакета документів. У разі реорганізації банку за результатами процедури тимчасової адміністрації рішення про надання банківської ліцензії приймається Національним банком України протягом триденного терміну з дня отримання повного пакета документів, зазначених у цій статті.

Банківська ліцензія не може передаватися третім особам.

Підстави відкликання банківської ліцензії

НБУ може відкликати банківську ліцензію виключно у таких випадках:

- 1) якщо було виявлено, що документи, надані для отримання ліцензії, містять недостовірну інформацію;
- 2) якщо банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії;
- 3) у разі порушення цього Закону або нормативно-правових актів НБУ, що спричинило значну втрату активів і настання неплатоспроможності банку;
- 4) на підставі висновку тимчасового адміністратора про неможливість приведення банку у правову відповідність з вимогами цього Закону та нормативно-правових актів НБУ;
- 5) недоцільності виконання плану тимчасової адміністрації щодо реорганізації банку.

Національний банк України негайно повідомляє банк про відкликання у нього банківської ліцензії. Банк протягом трьох днів з моменту отримання рішення зобов'язаний повернути Національному банку України свою банківську ліцензію.

Національний банк України може також подавати банку письмовий дозвіл у разі дотримання ним обов'язкових умов, відображених на рис.1:

Письмовий дозвіл НБУ — це документ, на підставі якого банки мають право здійснювати окремі операції, визначені законодавством.

Крім цього, банки мають право здійснювати такі операції та угоди за наявності банківської ліцензії без отримання письмового дозволу:

- 1) надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань, які передбачають їх виконання у грошовій формі;
- 2) придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг);
- 3) лізинг;
- 4) послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей та документів;
- 5) випуск, купівлю, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших обігових платіжних документів;
- 6) випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з їх використанням;
- 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій.

Банки, крім перелічених вище операцій, *за наявності банківської ліцензії та за умови отримання письмового дозволу НБУ* мають право здійснювати такі операції:

- 1) операції з валютними цінностями;
- 2) емісію власних цінних паперів;
- 3) організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;
- 4) здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (у тому числі андерайтинг);
- 5) здійснення інвестицій у статутні фонди та акцій інших юридичних осіб;
- 6) здійснення випуску, обігу, погашення державної та іншої грошової лотереї;
- 7) перевезення валютних цінностей та інкасацію коштів;
- 8) операції за дорученням клієнтів або від свого імені: з інструментами грошового ринку; з інструментами, що базуються на обмінних курсах та процентах; із фінансовими ф'ючерсами та опціонами;
- 9) довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами;
- 10) депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Таким чином, встановлений Законом України "Про банки і банківську діяльність" механізм ліцензування банківської діяльності, крім класичних банківських операцій, дозволяє банкам здійснювати широкий спектр різноманітних операцій та послуг, що є необхідною умовою комплексного обслуговування клієнтів та розвитку конкуренції на фінансових ринках

Комерційні банки можуть відкрити філії і представництва, які мають бути зареєстровані в НБУ.

Представництво банку – це установа банку, яка не є юридичною особою, діє на підставі окремого положення, виступає від імені головного банку і фінансується ним, не має права здійснювати банківські операції. Відкриває поточний рахунок у НБУ.

Філія банку – це банківська установа, яка не є юридичною особою. Вона діє на підставі окремого положення, виступає від імені головного банку, має свій субкореспондентський рахунок і МФО, здійснює банківські операції на основі довіреності головного банку і дозволу, виданого регіональним управлінням НБУ за місцем розташування філії.

Територіально відокремлене без балансове відділення банку здійснює лише розрахунково-касове обслуговування клієнтів та операції по вкладеннях.